

Kodukeskkool

Toimetajad: Julius Grüntal, Ernst Peterson, Gustav Puu.

Toimetuse liikmed: Dr. O. Bekman, R. Gutman, E. Kimmel, A. Kurvits, mag. phil. M. Meiusi, V. Orav, V. Peet, Emma Peterson, H. Pezold, P. Sepp, E. Susi, R. Stümper, H. Tehver, P. Viires ja A. Õunapuu.

I. klass

27. õppenädal

Eesti Hariduse Sõprade Seltsi väljaanne

Tallinnas, Kinga 8-1

1933

1. Emakeel.

Keeleõpetus. Koostage § 142 põhjal II pöörd-konna peamuudete tabel pöördsõnadest: *ava-ma, küsima, sagrima, kalduma, juhtuma, jälgima, julgema, äestama, kaotama, töötama, taotlema, harjutama, ähvardama, peenutsema, kodunema, helisema, esitlema.*

Vaadeldge seda tabelit ning tehke kokku-võtte, pärast võrrelge järgnevaga ja täiendage.

ma-tegevusnimes on -ma ees 2 silpi I silbi-vältes, 2 s. II s.-v., 2 s. III s.-v. ja pikemad sõnad (märkige tabelis igale sõnale silpide arv ja silbivälde!).

da-tegevusnimes ma-tegevusnime tüvele tu-leb juurde -da (kalduda, jälgida, kaotada, töö-tada, taotleda, esitleda jne.) mitte -ta.

Kindla kõneviisi oleviku I p. liitub ma-teg-tüvele lõpp -n (jälgin, töötan, esitlen jne.)

Kindla kõneviisi min. III p. tuleb -ma asemele -s (töötas, esitles).

nud-kesksõnas tuleb -ma asemele -nud (juh-tunud, jälginud, *julgenud* (mitte julenud!) kao-tanud, töötanud, esitlenud jne.)

-kse olevikus ilmub *-ma* asemele *-kse* (kal-
dutakse, juhtutakse, jälgitakse, *julgetakse* (mitte
juletakse!), äestatakse, kaotatakse, töötatakse,
taotletakse).

tud-kesksõnas liitub see *-tud* samuti ma-
tegevusnime tüvele (kaldutud, juhtutud, jälgi-
tud, *julgetud*, äestatud, *kaotatud*, *töötatud*, taot-
letud, esitletud jne;)

Koostage samasugune tabel § 143 põhjal
eriliiki sõnadest (3 silpi *-ma* ees, I või II silbi-
vältes, *-ele-* (*-ale-*) liitega: *rabelema*, *ihalema*
(= austavalt imetlema), *viljelema* (=harima,
kultiveerima). Pidage eriti silmas neil sõna-
del *da-tegevusnime* (*rabelda*, *ihalda*, *viljelda*,
nagu *kõnelda*, *purelda*, *kogelda*, *vedeldagi* jne.)
—da eest on kadunud *-e* (*-a-*), *nud-kesksõna*,
(*rabelnud*, *ihalnud*, *viljelnud* jne.) *kse-olevikku*
(*rabeldakse*, *ihaldakse*) ja *tud-kesksõna* (*ra-
beldud*, *ihaldud*, *pureldud*, jne.). § 144 annab
Teile rea erijuhtumeid. Koostage ka neist
tabel ja pidage meeles erinevad vormid sõna-
dest: *ajama*, *tulema*, *olema*, *panema*, *purema*,
surema, *pesema*, *minema* ja *-telema* *-delema*,
-skelema, *-tselema* liidetega sõnadest: *esitelema*,
taotelema, *ahvatelema*, *ähvardelema*, *mõtis-
kelema*, *häälitselema* (neid sõnu muudetakse
kõiki nagu *tulema*: *ähvar-delema* — *ähvar-
della* — *ähvar-delen* — *ähvardeli* — *ähvar-*

-delnud, ähvar-dellakse — ähvar-deldi; muidugi on neid sõnu võimalik muuta ka esimese -e- ärajätmisega liitest, siis nad muutuvad üldreegli järele: ähvardlema — ähvardleda — ähvardlen — ähvardles — ähvardlenud — ähvardletakse — ähvardleti. Kumba vormi keegi tarvitab, selleks on valik vaba. Viimased — üldreeglilised vormid — on muidugi harilikumad, esimesed kuuluvad enam luulening pühapäeva-keelde). — Tõmmake oma tabelis kõikidele erandlikkudele vormidele punane kriips alla ja pidage nad meeles. Siis jutustage peast II pöördkonna tunnused, iga põhivormi moodustamise viis, millised erandlikud vormid seal esinevad ja millistest sõnadest.

Kirjandus. Lugege „Eesti nüüdislüürikast“ lhk. 174 „Tartu oktoober 2“ ja süvenege antud luuletisse salm-salmilt kujutledes võimalikult selgelt ja täpsalt kõiki neid pilte, mida kirjanik-ki on näinud ja kuulnud sel hommikul. Millise võrdluse kaudu on jõudnud kirjanik kujutluseni *aur „kobrutab“*? (Metafoori kohta vaadake „Kodukesk.“ nr. 15 lhk. 393—394). Kust on võtnud kirjanik sõna „lobrutab“? Sõnade seletusi: *kirevad* kuked = k. laulavad; *kobrutab* = vahutab; *suksu* = meelitusnimi hobusele; *lobrutab* = teeb lobi-

sevat, lopruvat häält (*onomatopoeetiline* sõna = helisid, hääli järeleaimav sõna, kirjanik saab nende kaudu teha oma kujud, eriti hääled elavamaks); *vankrille* = vankrile (mõned kirjanikud kirjutavad alaleütleva käände lõpu kahekordse l-ga, kui see järgneb kaasrõhulisele silbile. Seda loetakse aga praegu veaks); *kõrtsin* = kõrtsis (lõunamurdeline vorm); *linnasuun* = linnasuus (lõunamurdeline v.; kuidas on kujunenud seesugune metafoor nagu *linnasuu*?); *salvavad* = torkavad (kuidas mõista seda metafoori?). Killavoor = kaubavoor (sõnast *kild* = saksa Gilde = ajalooliselt käsitööliste ühing); *rapuvad* = rappuvad (vigane vorm!); *vapuvad* = vappuvad (vigane vorm!); *sulet* = suletud; *eilist* = eilset; *värvu* = värbu, varblast (VI käändkonna sõna: see värb — selle värvu — seda värbu jne.); *kunde* = ärisõber (pahamaiguline uuem võõrsõna, *barbarism*); *tagastun* = tulen tagasi.

Et luuletist kõlavamaks teha, on kirjanik muu hulgas ka häälikute kordumist tarvitanud (kirevad kuked, kiitsuvad . . . Halli auru lautade tallide . . . jne).

Pange tähele ilusaid riime värsside (lauridade) lõpul. Vaadeldge riimide järjekorda. Kuidas erineb 4. salm (stroof)? Iga stroofi

lõpul on sõna *linna*. — Öppige luuletist ilusasti ette kandma, võimalikult peast.

Lugege läbi lhk. 158. H. Visnapuu elulugu ja selgitage, miks esineb selle kirjaniku töödes lõuna-eeesti murrakut. Tema sünnipäev on antud ses raamatus vana kalendri järele. Õige on 2. jaanuar 1890. Kui vana on praegu kirjanik?

2. Matemaatika.

(jäab käesolevast numbrist välja.)

3. Loodusteadus.

Õistaimede II kl. **Üheidulehelised**
(*Monocotyleae*).

Sgk. **Kõrrelised.**

Rukis. 1. **Kasvukoht.** Kultuurtaimena põldudel. 2. **Vars** peenike, seest õõnes, sõlmed jagavad ta lülideks. Säärast vart nim. kõrreks. Iga lüli kasvab omaette, uued rakud tekivad lüli alumises osas sõlme peal; seal asub lüli kõige õrnem osa. Kõrs sisaldab räni. 3. **Lehed** kinnituvad kõrrele sõlme peal; lehe alumine osa ümbritseb vart, seda nim. lehe tupeks. Tupp on heaks toeks kasvavale lülile. Tupe ülemine osa on õige

tihedalt varre ümber, nõnda et vihmavesi ei pääse tupe sisse. Tupe üleminekul lehelabaks on varre vastas õhuke nahkjas keeleke. Lehelaba on kitsas, lineaalne; temas jookseb palju peasoni, need asetuvad kaarjalt, öeldakse leht on kaarsooneline.

4. Õied on koondunud õisikuks, mida nim. kogupeaks. See koosneb osadest, mida nim. pähikuteks — joon. 97, igas pähikus on 2 õit. Õiekatted on nahkjad, neid nimetatakse sõkaldeks; sõklad asetuvad kahes ringis: välisringis üks — libele ehk tuppsõkal, siseringis kaks — välimine välissõkal, pika okkalise ohega ja sisemine — sisesõkal.

Tolmukaid kolm, emakaid üks, kahe sulglise suudmega.

Tolmlemine toimub tuule abil. Kuiva ilmaga kasvavad tolmuaniidid kiirelt pikaks, 1,8 mm minutis, tolmuakotid jäävad rippuma ja avanevad; tolm tõuseb lendu ja sajab, õhus niiskeks saanult, alla,

5. Vili on teris, nahkne kate on kõvasti kasvanud seesasuva toitekoe külge.

6. Juurestik koosneb hulgast ühesugustest harunevatest juurtest, mis kasvavad välja kõrre alumisest otsast. Sääraseid juuri nimetatakse narmasjuurteks — joon. 49.

7. **Kasv.** Rukki terad on toiduks inimestele ja loomadele; kõrsi tarvitatakse loomadele toiduks, siis aluspõhuna, katuste tegemiseks jne.

Rukki vaenlasteks on seened — tungaltera, kõrrerooste; umbrohud: luste, rukki-lill j. t., ning mitmesugused putukad ja nende tõugud, nagu orasöölane, maipõrnikas, viljanaksur j. t.

Kasvamise tingimused. Rukis nõuab hästi haritud ja rammutatud maad.

Põlluharimise ja väetamise ning viljade eest hoolitsemise kohta on tarvis lugeda vastavat kirjandust, näit. „Põllumehe käsiraamat.“

Sugulasi on ka meil kasvatatavad kõrsviljad — nisu, oder, kaer, ja lõunamaal kasvatatavad — riis, mais, suhkruroog.

Metsikult kasvavaid kõrrelisi on palju; heina- ja karjamaade taimestik koosneb peamiselt neist. Nad paljunevad peale seemnete ka juurikate abil, sellep. võib neid niita ja sööta, juurikast ajavad välja ikka uued võrsed. Neist tuttavamad on orashein, kerahein, nurmik, aruhein j. t.

Sgk. Liilialised.

Tulp. 1. **Kasvukoht.** Meil aedades kultuurtaimena; Vahemere maadel metsikult.

2. **Vars ümmargune.**

3. Lehed süstjad, rööpsoneestikuga, ter-
veservalised. Osa lehti on maa all, nad moo-
dustavad sibula — joon. 61. Sibul koosneb
lehtedest, mis üksteist katavad; lehtedesse on
kogunenud toidutagavara, seetõttu on nad
paksud. Sibulas on kaks punga, ühest areneb
vars, teisest uus sibul. Arenev taim saab esi-
mese toidu sibulasse peidetud tagavarast. Si-
bul on seega paljunemise vahend nagu kartuli
mugul.

4. Öis. Kattelehed kõik üht värvi, kas
punased, valged, kollased jne.; asetuvad kahes
ringis, kummaski 3; välimine ring vastab tu-
pele, seesmine kroonile. Tolmukaid 6, ema-
kaid 1, kolmepesaline.

4. Tolmlemine putukate abil.

5. Vili kuivanud kattega, sisaldab palju
seemneid; säärast vilja nim. kupraks.

6. Juured arenevad sibula põhjast, n. n.
kannast, narmasjuured.

Teised liilialised: ilutaimedest lülia,
hüatsint, maikelluke; aiaviljadest — köögisibul,
küüslauk, porro j. t.

4. Ajalugu.

Järgneb õping keisririigiaegsest Rooma
kultuurist.

Vt. J. A. lk. 179—185.

5. Saksa keel.

Lb. Nr. 103. Ein mutiges Mädchen.

I. W. ordentlich — korralikult, hästi; aufspringen = losgehen — lahti minema; der Junge — poiss, das Junge — (looma-) poeg, kutsikas; begleitet — (kellegi) saatel; sich befinden, befand, befunden = sein; dessen (Genetiiv kääne sõnast der, welcher) — kelle, mille; zuschlagen — kinni lööma; umdrehen — ringi keerutama.

II. Stellen Sie Fragen zu dieser Geschichte: Wann zeigten sich in einem Dorfe viele Wölfe? Wer war eines Tages allein in einer Hütte gelassen worden? Was war nicht ordentlich geschlossen? Was geschah plötzlich mit der Tür? Wer lief in die Küche hinein? Von wem war die Wölfin begleitet? Wer befand sich in der Küche? Was ergriff das mutige Mädchen? Was tat sie damit? Wohin zog sich die Wölfin zurück? Was bemerkte das Mädchen in demselben Augenblick? Was tat sie? Wo versteckte sie das Brüderchen? Wie lange hatte das gedauert? Was tat die Wölfin nun? Wer kam auf den Lärm herbei? Konnten sie das Mädchen retten? Warum nicht? Was hatten die Wölfe mit dem unglücklichen Mädchen getan? Wohin waren sie dann

geflohen? Wo und wie fand man den kleinen Knaben?

III Übs. S. 204, Z. 8 v. u. Sch.: Als die Kinder den Bären sahen, erschrakten sie. Als der Bär den Brotsack roch, kletterte er in den Schlitten. Wenn es kalt war, saß ich immer im Zimmer. Wenn wir wieder gesund sind, werden wir euch besuchen. Wenn der Lehrer in die Klasse kommt, stehen alle Schüler auf. Als der Herr in der Saal kam, standen alle Gäste auf. Wenn eine alte Frau keinen Platz findet, biete ich ihr meinen Platz an. Als ich klein war, fürchtete ich mich immer, wenn es donnerte. Rufe mich, wenn du mich brauchst. Ich suchte ihn lange (Zeit), und als ich ihn fand, war es schon zu spät.

Lb. Nr. 118. Peter und das Echo.

I W.: nachsprechen — järele rääkima, osatama; immer zu, parem: immerzu — alati; fortschleppen = fortbringen; ob — kas; gar — koguni; wahrhaftig — tõeppoolest; leiden = kannatama, sallima; der Ochse = der Ochs.

II Üb. 1. Schreiben Sie folgende Sätze im Perfekt nieder: Ich irre mich im Schreiben. Er freute sich über das Geschenk. Sie wäscht sich jeden Morgen. Wir verstecken uns im Busche. Ihr bückt euch nach den Beeren. Diese Kinder erkälten sich.

2. Bilden Sie den Imperativ (Singular u. Plural): Sich setzen. Sich von der Arbeit ausruhen. Sich vor den Wölfen in acht nehmen. Sich nicht wundern. Sich auf den Feiertag freuen. Sich nicht vor den Hunden fürchten.

Sch. Üb. 1. Ich habe mich im Schreiben geirrt. Er hat sich über das Geschenk gefreut. Er hat sich jeden Morgen gewaschen. Wir haben uns im Busche versteckt. Ihr habt euch nach den Beeren gebückt. Diese Kinder haben sich erkältet.

Sch. Üb. 2: Setze dich, setzt euch, setzen Sie sich! Ruhe dich von der Arbeit aus, ruht euch von der Arbeit aus, ruhen Sie sich von der Arbeit aus! Nimm dich vor den Wölfen in acht, nehmt euch vor den Wölfen in acht, nehmen Sie sich vor den Wölfen in acht! Wundre dich nicht, wundert euch nicht, wundern Sie sich nicht! Freue dich auf den Feiertag, freut euch auf den Feiertag, freuen Sie sich auf den Feiertag! Fürchte dich nicht vor den Hunden, fürchtet euch nicht vor den Hunden, fürchten Sie sich nicht vor den Hunden!

III. Gr. § 125.

Lb. Nr. 104. Der vorsichtige Hund.

I. W.: des Abends = abends — öhtul, öhtuti; erwachen = aufwachen — üles ärkama; sich befinden — sein; sich stellen — teesk-

lema (silmakirjaks midagi tegema); da er keine Bewegung bemerkte = weil er keine Bewegung bemerkte; die Vorderpfote, die Pfote, -n —käpp; vorder — esimene; niederdrücken — mahasuruma.

II Stellen Sie Fragen zu dieser Geschichte. Sch.: Welch eine schlechte Gewohnheit hatte ein Mann? Wie müde war er oft? Was vergaß er oft zu tun? Wie fand er das Licht jedesmal, wenn er erwachte? Befand sich sonst noch jemand im Zimmer? Was bemerkte er einmal, als er das Licht genauer betrachtete? Womit schien das Licht niedergedrückt zu sein? Wer, dachte er, könnte es wohl getan haben? Was tat er um sich zu überzeugen, ob sein Hund das Licht auslöschte? Was tat der Hund nun? Was tat der Hund, als er keine Bewegung an seinem Herrn bemerkte? Was tat er, nachdem er das Licht ausgelöscht hatte?

III. Erzählen Sie diese Geschichte nach den gegebenen Fragen.

Lb. Nr. 105. Der sprechende Hund.

I. W.: begleitet — saatel; blickte nach ihm — vaatas tema poole; zuwerfen — viskama; warf ihm zu — viskas temale; die Haut — nahk, koor; bloß = nur; erhalten, erhielt, erhalten = bekommen; bieten, bot, ge-

boten — pakkuma; zu gleicher Zeit — samal ajal.

II. Stellen Sie Fragen zu dieser Geschichte. Sch.: Von wem wurde ein Herr begleitet, der einst in ein Gasthaus trat? Was ließ sich der Herr geben? Wohin setzte sich sein Hund? Wie sah der Hund nach dem Essenden und Trinkenden? Gab der Herr dem Hunde auch etwas? Welch eine Frage ertönte plötzlich aus dem Munde des Hundes? Was sagte der Herr und was warf er ihm zu? Wie wurden die Gäste? Was rief der Hund? Was erhielt er jetzt von seinem Herrn? Wen sah die ganze Gesellschaft erstaunt an? Was wollte ein Herr? Was tat er, als der Besitzer den Hund nicht verkaufen wollte? Was rief der Hund dazwischen? Wurden beide Seiten endlich einig? Was bekam der Herr für das Tier? Was tat der Hund, als der Käufer mit dem Hunde fortgehen wollte? Was sagte der Hund? Wie sagte er das? Wer verschwand zu gleicher Zeit?

III. Erzählen Sie diese Geschichte nach den gegebenen Fragen.

IV. Üb. Afg. Schreiben Sie folgende Sätze in der Frageform nieder: Morgen ist ein Feiertag. Heute ist es warm. Fritz geht mit seinem Bruder auf die Jagd. Deine Katze fängt

fleißig Mäuse. Du fandst die Blumen auf der Wiese oder im Garten? Tante Amalie wird uns morgen besuchen. Der böse Hund hat des Bettlers (kerjus) Rock zerrissen. Man hat den Dieb gefangen. Dein Vater hat dich für diese Unart bestraft. Großvater hatte gestern seinen Frack angezogen. Sch.: Ist morgen ein Feiertag? Ist es heute warm? Geht Fritz mit seinem Bruder auf die Jagd? Fängt deine Katze fleißig Mäuse? Fandst du die Blumen auf der Wiese oder im Garten? Wird Tante Amalie uns morgen besuchen? Hat der böse Hund des Bettlers Rock zerrissen? Hat man den Dieb gefangen? Hat dein Vater dich für diese Unart (vallatus) bestraft? Hatte Großvater gestern seinen Frack angezogen?

Afg. 157. Sch. Das Prädikat (ütlus, öeldis) steht im Fragesatz an erster Stelle (esimesel kohal) wenn kein Fragewort im Satze ist, sonst (muidu) steht das Fragewort an erster Stelle S. Gr. § 126.

6. Maateadus.

La Plaata lausmaa asub kaljukitse-pööriljoonest lõunas, Andide mäestiku ja Atlandi ookeani vahel.

Pinnaehituselt on ta suuremalt osalt madalmik, mis kerkib kõrgemaks läänes, An-

didele lähenedes. Ka lõunaosa Patagoonia on kiltmaa iseloomuga.

Kliima on põhjapool veel soe, lähistroopikaline suvevihmadega. Lõunapool muutub kliima jahedamaks ja kuivemaks ning Patagoonias muutub ta uuesti niiskeks kuid õige jahedaks.

Taimkatteliselt on siin valitsemas rohtla, n.n. pampa. Kohtades, kus niiskust rohkem, leidub ka metsi.

Rahvastik on koosseisult kirju. Enamiku moodustavad segaverelised (mestiitsid), kuid ka valgeid on rohkesti (üle 20%).

Tähtsamateks tulualadeks on karjandus ja põllundus. Maavarasid on veel vähe kasutatud ja tööstus madalal järjel.

Poliitiliselt kuulub vaadeldav ala kolmele vabariigile: Argentiina (2.790.000 km², 11,2 milj. el.), Uruguai (179.000 km², 1,85 mil. el.) ja Paraguai (253.000 km², 900.000 el.)

Tähtsamad linnad: Buenos Aires (2,8 milj. el.), Rosario (1/2 milj. el.) Montevideo (450.000 el.), Asuncion (120.000 el.) jt.

Andide mägismaa võtab enda alla Lõuna-Ameerika lääneosa, ulatades Karaiibi merest kuni Tulemaani. Kõrged ahelmäestikud läbi-

vad selle ala terves ulatuses, jättes endi vahele kõrgeid kiltmaid ja sügavaid orge. Kõrgem mägi *Acocagua* tõuseb 7040 m. Siin esineb palju tulemägesid. Samuti kannatab terve ala sagedate maaväringute all. Kliima ja taimeestik, nagu kõrgmägedes harilikult, on mitmekesine. Ka elanikkude koosseis on kirju, nagu Lõuna-Ameerikas üldse. Tähtsamad tulualad on põllundus, karjandus ja mäetöö (rikkalikud maavarad). Poliitiliselt jaguneb Andide mägismaa viiele vabariigile: Tšiile (740 000 km², 4,5 milj. el.), Boliivia (1 333 000 km², 3,6 milj. el.), Peruu (1 365 000 km², 6,1 milj. el.), Ecuador (451 000 km², 2,5 milj. el.) ja Columbia (1 284 000 km², 8 milj. el.).

Tähtsamad linnad: Santiago (580 000 el.), Valparaiso (200.000 el.), La Paz (120 000 el.), Lima (250 000 el.), Quito (100 000 el.) Bogota (150 000 el.) jt.

Teha kokkuvõtt Ameerika kohta sarnaselt Aasiaga.

Vastutav toimetaja: K. A. Herman.
Väljaandja: Eesti Hariduse Sõprade Selts
Firma J. Ratassepp'a trükk, Tallinnas.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR